

obvious that the integration of Latin America has some problems. But there are many organizations that are developing and increase their potential.

Key words: *Latin America, integration, regionalization, political system, sub-regional integration associations.*

УДК 329:35 (20)

Кіянка І. Б.

кандидат політичних наук, доцент,

Львівський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного управління

при Президентові України (Львів, Україна), E-mail: kiyanika@i.ua

ПОПУЛІЗМ ЯК ЗНАРЯДДЯ ХАРИЗМАТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

Анотація. *Предметом аналізу є дослідження впливу популізму у програмах політичних лідерів. До уваги беруться стратегічні кроки щодо реалізації популістських гасел у суспільстві та їх важливість у житті громад. Для прикладу ілюструється досвід американського суспільства кінця XIX століття.*

Ключові слова: *популізм, вибори, політична партія, політичний режим, демократія.*

Однією з ключових рис феномену популізму слід вважати високий рівень персоналізації політичної діяльності, тісний зв'язок між поширенням та рівнем впливу популістського руху і особистістю його лідера. Ця особливість не є, звичайно, властивою винятково популізму, адже харизматичні лідери можуть висуватися на провідні позиції, обстоюючи системи цінностей, далекі від популізму будь-якого гатунку – консервативні, наприклад, або ж зробити кар'єру у межах впливових організаційних структур з потужною традицією, приміром, таких, як церква. Проте для популістського руху харизматичне лідерство майже завжди є обов'язковим елементом. З іншого боку, в умовах відкритої, публічної політичної боротьби популістські прийоми та риторика постають сильним, а часом і необхідним інструментом.

Мабуть, уперше в європейській історії діячі популістського штибу з'явилися в античній Греції. Їх поява стала можливою у контексті протиборства старовинної аристократії та демосу, широких верств міського населення. У найвпливовішому з усіх еллінських полісів – Афінах – завершення формування основ демократичної системи влади пов'язане з ім'ям Перикла (близько 500 – 429 рр. до н.е.), одного з найбільш відомих політичних діячів усього античного періоду. Боротьба знаті та демократичної партії, лідером якої був аристократ за походженням і представник еліти за вихованням Перикл, закінчилася перемогою «демократів» та ствердженням демократичного політичного устрою, системи прямої демократії, за якої рівні політичні права отримували усі громадяни Афін. (Зрозуміло, що таких прав не мали численні раби, а також негромадяни-метеки і жінки; давньогрецьке суспільство, на загал дуже патріархальне, практично, за окремими специфічними винятками, усувало жінок від участі у громадянському та політичному житті).

Важливими акторами на політичній сцені Афін були, як у період боротьби демосу і аристократії, так і в умовах міцно інституалізованої демократії, демагоги – лідери, чи вожді народу. Вочевидь, є неправильним ототожнювати діяльність та дуже важливу для політичних змагань в античному полісі ораторську практику усіх «народних вождів» із демагогією у сучасному значенні цього терміну. Зрештою, демагогом був навіть Перикл. Проте саме у їхній діяльності можемо, як видається, побачити яскраві приклади використання і демагогії, і популістських прийомів політичної боротьби.

Практично кожен політик, що прагнув бути лідером демосу – а в Афінах, як не парадоксально, останні дуже часто мали аристократичне походження, – поставав

перед необхідністю добиватися симпатії маси, численних, але не надто культурних та освічених верств полісної громади. За визначенням Е. Фролова, «...сама манера публічного життя таких політиків, стиль їх суспільної діяльності за необхідністю вирізнялися підкреслено демократичним характером. Задля більшої популярності, вони загравали з народом, причому не гребували жодними вивертами та хитрощами, виступаючи зачинателями...демагогічного стилю...».

На нашу думку, якщо прагнути до об'єктивності, нам дещо бракує фактів, щоб категорично визначати цього знаменитого демагога як «популіста». Проте риси популістського стилю політики та популістської технології безпосередньої апеляції до народу були, вочевидь, властиві його діяльності. В умовах прямої демократії стародавніх Афін їх застосування, у тих чи інших масштабах, виглядає, мабуть, неминучим.

Звертаючись до досвіду зовсім іншого історичного періоду, прикладом харизматичного лідера, що успішно застосовував популістські технології впливу, можна вважати американського президента Ендрю Джексона (1767 – 1845). Він належав до числа тих політичних лідерів, які залишили найпомітніший слід в історії США. Два терміни Джексона на посаді глави держави (1829 – 1837 рр.) позначені низкою важливих подій у внутрішній та зовнішній політиці Сполучених Штатів, що відбувалися за його активної участі.

Виходець з родини ірландських переселенців, майбутній президент ще підлітком узяв участь у Війні за незалежність, під час якої потрапив у ворожий полон. Два його брати та мати у роки війни загинули чи померли, і в 14 років Джексон залишився сиротою. За визначенням російського історика Г. Дубовицького, молодому Джексону властиві були прикметні риси усього тодішнього американського суспільства, і особливо «фронтиру» Південної Кароліни, де він зростав – войовничий індивідуалізм, експансивність, брак культури. Не маючи освіти, проте виявивши чималі здібності та характер, Е. Джексон зумів стати у штаті Теннессі юристом, а шлюб допоміг йому забезпечити певний рівень матеріальних статків [1].

Істотною частиною майна Джексона-плантатора були раби, яких у його власності, станом на 1845 р., нараховувалося 161; це робило Джексона одним з найбільших рабовласників Теннессі. У 1796 р. Е. Джексон став конгресменом, у 1797 р. – сенатором від Теннессі, а незабаром обійняв посаду члена Верховного суду штату, відтак увійшовши до верхівки місцевого суспільства. У цей період він був послідовним антифедералістом, прибічником широких прав штатів та жорсткого обмеження повноважень федеральної влади.

Майбутній президент відомий своєю участю у кількох дуелях, принаймні одна з яких закінчилася загибеллю його супротивника. Велику популярність Джексону принесла участь в американо-британській війні 1812 – 1814 рр. Не маючи жодного військового досвіду, він, у ранзі генерала командуючи добровольчими силами, зумів здобути перемогу над англійцями у битві біля Нового Орлеану у січні 1815 р. (На той момент вже був підписаний мирний договір у Генті, але відомості про це Америки ще не дісталися). У 1813 – 1814 рр. Джексон керував також кількома успішними (і дуже жорстокими) походами проти індіанців-кріків. Весною 1818 р. генерал Джексон, діючи досить авантюрно, під приводом протидії набігам семінолів захопив іспанську Флориду.

Пізніше, у 1819 р. легалізуючи фактичний стан речей, Вашингтон підписав угоду з Мадридом про передачу Флориди США; при цьому американський уряд мав, замість іспанського, виплатити своїм громадянам відшкодування збитків за напади індіанців на територію, що раніше була іспанською (уся сума склала понад 5 млн. доларів).

Військові успіхи принесли Ендрю Джексону величезну популярність, особливо на Півдні та Заході, створили репутацію безстрашного американського героя, людини, що розуміє «простий народ» та не пов'язана із washingtonськими бюрократами.

На початку 1820-х років чимала частина американців висловлювала незадоволення політичним істеблішментом, що склався у попередні десятиліття. Закидаючи йому корупцію, клановість, ігнорування інтересів значної частини громадян, широкі кола американського суспільства прагнули змін, демократизації республіки, розширення реальної політичної участі. Джексон став вождем незадоволених [1, с. 9-10].

Розпочавши, у 1824 р., боротьбу за президентське крісло, група довірених осіб популярного генерала, його «штаб» (який охрестили «хунтою з Нешвіла») оприлюднила відомий памфлет – «Листи з Вайомінга», у якому заявляла, що «...нація загрузла в інтригах та погано керується, чесноти та моральні устої революції розхитані», і закликала країну повернутися до революційних принципів народовладдя, підтримавши Джексона на президентських виборах.

Вибори 1824 р. не принесли Джексону успіху. Кампанія 1828 р. велася його Демократичною партією (створеною у цей час на основі колишньої Республіканської) під гаслами відновлення справжнього правління народу, викорінення корупції, яка облутала Вашингтон. Е. Джексон виступив також за виселення індіанців на території на захід від Міссісіпі, що було бажанням більшості «білих» мешканців прикордонних районів. На загал президентська кампанія 1828 р. «являла собою класичне передвиборне шоу з усіма його негативними рисами. Джексон розумів роль рядових виборців, тому акцент було зроблено на широкомасштабну риторику і численні масові заходи. Сторони ніби змагалися у викритті пороків одне одного».

Кампанія Джексона, кандидатура якого втілювала сподівання багатьох американців на зміни, спиралася на масштабну організаційну роботу його штабу. Водночас складно заперечувати властиві їй (втім, певною мірою і його опонентам) популістські акценти – викривальну риторику, заяви про «змову» еліти, апеляції до почуттів «простих людей», яких верхівка усунула від влади. Важливим моментом у виступах Джексона поставала ідея «повернення» до справжнього народоправства часу Війни за незалежність, ідеалів «батьків-засновників» американської республіки [1, с. 13].

Після перемоги на виборах 1828 р. Е. Джексон став першим президентом – вихідцем із Заходу, поклавши таким чином кінець фактичній монополії на владу верхівки Вірджинії та Нової Англії. Інаугурація новообраного глави держави стала згодом однією з легенд американської історії. Під час церемонії величезний натовп бажаних побачити президента прорвався у Білий дім, потропивши посуд та пошкодивши декор кімнат. Один з сучасників згадував: «Вони (люди, що прийшли на інаугурацію. – *І.К.*) подолали 500 миль, щоб побачити генерала Джексона, і, здається, справді думали, що країну врятовано від якоїсь жахливої небезпеки».

Джексон обстоював запровадження прямих виборів президента, а також сенаторів, на один шестирічний термін, що мало б стати інструментом розширення народоправства, елементів прямої демократії у конституційній системі США. Проте реалізувати відповідні зміни до конституції країни виявилось неможливим. При цьому президенту довелося боротися з антифедералістськими прагненнями окремих штатів (зокрема, т. зв. нуліфікаторами – прибічникам права штатів скасовувати федеральні закони).

Намагаючись виконати передвиборчі обіцянки, президент провів певну чистку корумпованого державного апарату, запровадив принцип ротації чиновників. Щоправда, посади втратило не так вже і багато осіб. При цьому практика фактичної приватизації чиновниками своїх посад почасти поступилася місцем заміні посадовців за принципом партійної лояльності. Джексон, який основи своєї репутації створив завдяки військовим успіхам, також вжив заходів для покращення матеріального забезпечення ветеранів та їхніх родин.

За президентства Е. Джексона і за його участі відбувалося масове виселення індіанців, у яких уряд фактично примусово викупував землі, на захід від Міссісіпі. Зазначимо також, що Джексон був противником аболіціоністів, і протидіяв їхній

діяльності, зокрема, у питанні права противників рабства надсилати свої агітаційні матеріали поштою у південні штати. У ті роки масток-плантація того типу, яким володів Джексон (головна його садиба відома під назвою «Ермітаж»), основа його матеріального благополуччя, міг бути прибутковим, лише використовуючи дармову працю рабів. Рух аболіціоністів становив пряму загрозу економічному впливу рабовласників, цілій економіці південних штатів, а відтак і матеріальному становищу самого президента [2, с. 80-81].

У 1832 р. Е. Джексона було переобрано на другий термін. Головною темою президентської кампанії цього року стало питання про долю т. зв. Другого банку США, створеного у 1816 р. президентом Медісоном, який виконував функції загальнонаціонального фінансового регулятора. Банк, чий центральний офіс знаходився у Філадельфії, створив широку мережу відділень по цілій країні. Ним керували та володіли більшою частиною його акцій приватні особи (головною установою був Н. Бідл), при цьому близько 20 % капіталу належало іноземцям, переважно англійським фінансистам. Другий банк США відігравав ключову роль у грошово-кредитній системі країни. На рубежі 1820-х – 1830-х років його фінансове становище у цілому було дуже надійним, а акції вважалися відмінним вкладенням капіталу.

Проте президент Джексон та «джексона́нці» вирішили атакувати Другий банк США. Не будучи надто компетентним у фінансових питаннях, він загалом із недовірою ставився до банків, вважаючи їх джерелом інфляції, спекуляції та корупції. Діяльністю банку були незадоволені деякі місцеві банкіри, фінансові кола Нью-Йорка, що конкурували із банкірами Філадельфії. Можна також припустити, що серед прихованих мотивів наступу на банк було й бажання бізнес-клі, пов'язаних із Демократичною партією, отримати доступ до його активів та прибутків. «Джексона́нці» звинуватили Другий банк США у монополії, в ущемленні інтересів штатів, у тому, що він сприяє поглибленню соціального розшарування, а також у праці задля інтересів іноземців. (За зауваженням Н. Романової, «Джексона не залишив байдужим той факт, що банк щорічно відправляв за океан від 2 до 5 млн. доларів у дзвінкій монеті для сплати по дивідендах») [3].

Починаючи наступ на Другий банк США, Джексон заявив про неконституційність його діяльності. Президент вважав банк надто потужною організацією, що здатна сильно впливати на внутрішню політику країни, зокрема, підтримати його політичних опонентів. Водночас, нападаючи на заможних банкірів, які, зрозуміло, не викликали жодних симпатій у більшості виборців, він «хотів постати перед американцями справді народним лідером, що йде назустріч їх побажанням».

Для популістського політика захоплення банкіри – чи не ідеальний об'єкт для атаки та звинувачень у негараздах народу. Ветуючи проведення через Конгрес та Сенат продовження хартії (державної ліцензії, статуту) для Другого банку США, Джексон «грав на почуттях простих американців. Прийоми демагогічного характеру всі більше проникали у сферу політичного життя, оскільки роль виборців у 20-х – 30-х роках незмірно зросла» [3, с. 94].

У 1833 р. Джексон добився вилучення з Другого банку державних коштів та передачі їх численним місцевими банкам (pet-banks, «банкам-любимчикам»). Це поклало кінець діяльності банку у ролі національного фінансового регулятора. Сприяючи розширенню та спрощенню кредитування, знищення Другого банку призвело водночас до масштабних спекуляцій, масової появи ненадійних кредитних білетів дрібних банківських установ тощо.

Опоненти у Конгресі та Сенаті звинувачували президента у зловживаннях владою, її узурпації, антиконституційних діях тощо. Ключовим аргументом президента на захист своїх рішень (зокрема, викладеним у розлогіму тексті згаданого вище вето) була теза, що він діє як представник народу, реалізуючи його волю та у його інтересах. (Обурений та розгублений Н. Бідл писав про вето на закон про Другий банк США в емоційному приватному листі: «Це справді маніфест анархії, подібний

тим, що могли б випустити Марат чи Робесп'єр для голоти Сент-Антуанського передмістя»). На наш погляд, гостра конституційно-політична дискусія між «джексоніанцями» та їх противниками була по суті вираженням сформульованої вище «різноспрямованості» мажоритарно-представницької та конституційно-процедурної складових, властивих демократичному ладу. У вимірі цієї суперечності популістські лідери схильні наголошувати на перевазі першої з них – вважаючи самих себе репрезентантами народу та його справжньої волі [4, с. 14-15].

У цілому вісім років президентства Ендрю Джексона стали часом чималих змін у країні, зростання її території, економіки та міжнародного впливу. У боротьбі зі своїми політичними опонентами Джексон зміг добитися успіху, вдаючись до популістської риторики та почасти популістських заходів, позиціонуючи себе вождем «народу», що бореться проти корумпованої еліти. Його діяльність – приклад доволі успішного використання популістських інструментів у рамках відносно демократичної політичної системи, яке, попри певні негативні наслідки, на загал сприяло демократизації США, розширенню рівня політичної участі [5, с. 427].

Наведені тут декілька історико-політичних сюжетів належать різним епохам, мали місце у дуже відмінних суспільних обставинах та умовах. Попри це, вони спонукають нас до висновку, що харизматичний тип політичного лідерства, який за самим своїм змістом пов'язаний з апеляцією передусім до емоцій, навіть підсвідомості людей, виявляється найбільше пов'язаним з популістськими технологіями політичного впливу.

Водночас, ці сюжети дають підставу стверджувати, що популістська готовність протиставити пряме народоправство інституційно-процедурній складовій демократії на практиці майже неминуче веде до зосередження сподівань масового учасника політичної дії на особі того чи іншого харизматичного лідера. При цьому характер, масштаби та результати діяльності такого лідера і його прибічників можуть бути надзвичайно різними – від тієї чи іншої трансформації, розвитку демократичної системи, яка переживає кризу (президент Е. Джексон).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Дубовицкий Г. Эндрю Джексон [Электронный ресурс] / Г. Дубовицкий // Вопросы истории. – 1992. – № 8-9. – С. 6-24. – Режим доступа: www.svitoc.ru/page/articles.html_america...jackson. (Дата обращения 20.06.2015) – Название с экрана.
2. Романова Н. Реформы Э.Джексона (1829 – 1837) / Н. Романова. – М.: Наука, 1988. – 152 с.
3. Романова Н. Причины борьбы правительства Э.Джексона против Банка США (1829 – 1831) / Н. Романова // Американский ежегодник. – 1977. – С. 86 – 108.
4. Фролов Э. Политические лидеры афинской демократии (опыт типологической характеристики) / Э. Фролов // Политические деятели античности, средневековья и Нового времени. – Л.: Изд.-во ЛГУ, 1983. – С. 6 – 27.
5. Cheatham M. Andrew Jackson, Slavery and Historians / M. Cheatham // History Compass. – 2011. – 9/4. – P. 326–338.

REFERENCES:

1. Dubovitskiy G. Endryu Dzhekson [Electronic resource] // Voprosy istorii. – 1992. – № 8-9. – S. 6/24.], – Access mode: [http : www.svitoc.ru/page/articles.html_america...jackson](http://www.svitoc.ru/page/articles.html_america...jackson) (Accessed 20 July 2015)
2. Romanova N. Reformy E. Dzheksona (1829 – 1837) [Reforms E. Jackson (1829 – 1837)]. – М.: Nauka, 1988. – 152 s.
3. Romanova N. Prichiny bor'by pravitel'stva E. Dzheksona protiv Banka SShA (1829 – 1831) [The reasons for the struggle against the US government E.Dzheksona Bank (1829 - 1831)] / Amerikanskiy ezhegodnik [American Yearbook]. – 1977. – S. 86 – 108.
4. Frolov E. Politicheskie lidery afinskoy demokratii (opyt tipologicheskoy kharakteristik) [Political leaders of the Athenian democracy (the experience of typological characteristics)] / Politicheskie deyateli antichnosti, srednevekov'ya i Novogo vremeni [Politicians of antiquity, the Middle Ages and Modern Times]. – L.: Izd.-vo LGU, 1983. – S. 6 – 27.
5. Cheatham M. Andrew Jackson, Slavery and Historians // History Compass. – 2011. – 9/4. – P. 326–338.

Киянка И. Б., кандидат политических наук, доцент, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (Львов, Украина), E-mail: kiyanka@i.ua

Популизм как орудие харизматического лидера

Аннотация. Предметом анализа является исследование влияния популизма в программах политических лидеров. Учитываются стратегические шаги по реализации популистских лозунгов в обществе и их важность в жизни общин. Например иллюстрируется опыт американского общества конца XIX века.

Ключевые слова: популизм, выборы, политическая партия, политический режим, демократия.

Kiyanka I., PhD in political sciences, assistant professor, Lviv regional institute of public administration of the National academy of public administration under the President of Ukraine (Lviv, Ukraine), E-mail: kiyanka@i.ua

Populism as an instrument charismatic leader

Abstract. One of the key features of the phenomenon of populism should be considered a high level of personalization of politics, a close relationship between the spread and level of impact of the populist movement and the personality of its leader. This feature is not, of course, extremely characteristic of populism because charismatic leaders can run for leading positions defending the system of values, far from the populism of any sort - conservative, for example, or a career within the influential organizational structures with a strong tradition, for example, such as the church.

However, populist movement almost always charismatic leadership is a must. On the other hand, in an open, public political struggle populist rhetoric techniques and appear strong, and sometimes necessary tool.

Important actors on the political scene of Athens were like during the struggle aristocracy and demos, as well as in strongly institutionalized democracy, demagogues - leaders or leaders of the people. Obviously, is wrong to equate the activities and are very important for the political struggle in the ancient polis oratorical practice all «popular leaders» of demagoguery in the modern sense of the term. In the end, there was even a demagogue Pericles. However, it was in their activities can seem to see bright and examples of demagoguery and populist methods of political struggle.

These are some historical and political subjects belonging to different epochs occurred in very different social circumstances and conditions. Nevertheless, they lead us to the conclusion that the charismatic type of political leadership, which by its very content related primarily to appeal to the emotions, even the subconscious of people, is the most populist technologies related to political influence.

However, these stories give grounds to assert that populist willingness to oppose direct public institutional and procedural component of democracy in practice almost inevitably leads to concentration of mass by expectations of political action in the face of a charismatic leader. The nature, scope and results of operations of the leader and his supporters can be very different - from a particular transformation of a democratic system that is in crisis (President E. Dzheksan).

Key words: populism, elections, political party, political regime, democracy.

УДК 321

Клюй А. І.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

КАТЕГОРІЯ «ПРИРОДНИЙ СТАН» В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Анотація. Вивчається роль та місце наукової категорії «природний стан» в історії політичної думки. Увага приділяється комплексному дослідженню даної категорії шляхом виокремлення системи споріднених її категорій – «природне право», «природні права людини», «суспільний договір». Аналізуються особливості тлумачення природного стану такими мислителями, як Т. Гоббс, Дж. Локк та Ж.-Ж. Руссо.

Ключові слова: природний стан, природне право, права людини, суспільний договір, політична думка.